

مسکن و محیط زیست

شماره

۱۶۰ ◆ زمستان ۹۶ ◆

ارزیابی تأثیر فضای کالبدی روستاهای بر سرمایه اجتماعی، اقدامات کارآفرینانه و خرده فرهنگ‌های راجرز با رویکردی مقایسه‌ای

نسیم ایزدی *، وحید علی‌آبادی **، حشمت‌اله سعیدی ***

1394/10/06

تاریخ دریافت مقاله:

1395/08/09

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده

در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه که ایران نیز یکی از آن‌ها محسوب می‌شود، هرگاه از توسعه و پیشرفت بحث می‌شود، اصولاً توجه به ویژگی‌ها و عوامل انسانی، پراکندگی جمعیتی و نیز بافت روستایی این قبیل کشورها، اهمیت فراوانی دارد. تحقیق حاضر با هدف ارزیابی تأثیر فضای کالبدی روستاهای بر سرمایه اجتماعی، اقدامات کارآفرینانه و خرده فرهنگ‌های راجرز با رویکردی مقایسه‌ای در بین چهار روستای شهرستان کنگاور صورت گرفته است. جامعه آماری این بررسی ۳۸۹ نفر از ساکنین چهار روستای شهرستان کنگاور است که براساس جدول مورگان و به روش تصادفی ۱۸۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه بود که روابی آن با نظر برخی از مدیران سازمان کشاورزی استان کرمانشاه و اعضای هیئت علمی دانشگاه تعیین شد. به منظور برآورد پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که به ترتیب ۰/۸۶ و ۰/۸۸ و ۰/۸۵ به دست آمد. همچنین مدل رگرسیونی توان به منظور بررسی اثر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر اقدامات کارآفرینانه اثرات مثبت و معناداری را نشان داد. در نهایت با توجه به یافته‌های پژوهش پیشنهادهای کاربردی ارائه گردید از جمله: تقویت همدلی و پیوندهای کاری و همسایگی در روستاهای جهت آبادانی بیشتر و کاهش مهاجرت به شهر در روستاهای کشور.

واژگان کلیدی: خرده فرهنگ دهقانی، نهادهای اجتماعی، مکتب نوسازی، نوآوری، کالبد روستا.

* دانشجوی دکترای ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعالی سینا همدان.

** دانشجوی دکترای ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعالی سینا همدان. vahid.aliabadi@gmail.com

*** عضو هیئت علمی و دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعالی سینا همدان.

در دهه‌های اخیر دانشمندان رشته‌های مختلف جامعه‌شناسی، به‌ویژه در حوزه توسعه اقتصادی در جستجوی دلایل تفاوت میزان رشد و توسعه اقتصادی کشورهای مختلف بودند، نظریه‌های متنوع و گسترده‌ای را بیان کردند. در بین عوامل مذکور، در برخی از نظریه‌ها، بر متغیرهای اقتصادی مانند مصرف، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، زیربنایها و تأسیسات فیزیکی و منابع طبیعی و جغرافیایی و در گروهی دیگر از نظریه‌ها، درکنار توجه به عوامل اقتصادی، عوامل مربوط به نیروی انسانی و نهادهای اجتماعی و درنهایت، موضوع تأثیر اعتقادات، باورها و عادات و رسوم موجود در فرهنگ جامعه مورد توجه قرار گرفته است. این جوامع که با مشکلات متعدد ناشی از عقب ماندگی و توسعه نیافتگی مواجه هستند، به اشکال مختلف تلاش می‌کنند تا با اجرای برنامه‌های مختلف توسعه نابسامانی‌های ناشی از توسعه نیافتگی را کاهش دهند و برای بهبود شرایط زندگی مردم قدم بردارند (صادیق بنایی، ۱۳۸۷: ۹۸). در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه، که ایران نیز یکی از آن‌ها محسوب می‌شود، هرگاه از توسعه و پیشرفت صحبت می‌شود، اصولاً توجه به ویژگی‌ها و عوامل انسانی، پراکندگی جمعیتی و نیز بافت روستایی این قبیل کشورها، اهمیت فراوانی دارد (شکوهی، ۱۳۷۵: ۳۱). تعداد زیادی از متفکران در ادبیات توسعه روستایی، به‌ویژه نظریه‌های مکتب نوسازی که بنیان نظری مقاله حاضر است، موانع اجتماعی و فرهنگی توسعه روستایی را مورد توجه قرار داده‌اند. متفکران مذکور، وجود مشکلات عمده در فرایند نوسازی و دگرگونی ساختاری در جوامع در حال توسعه، مقاومت در برابر پذیرش افکار جدید، نوآوری‌ها و هر ایده و طرح نورا به‌ویژه در جوامع

روستایی، متناسب به نظام باورها، ارزش‌ها و اعتقادات فرهنگی و سنتی می‌دانند. صاحب نظرانی مانند لرنر (1958)، لوییس (1960)، تکس (1963)، روزن (1964)، فاستر (1965)، راجرز (1969)، ردفیلد (1964) و دیگران، با بیان مفهوم عناصر خرده فرهنگ (1980) دهقانی تلاش کرده‌اند که دلایل توسعه نیافتگی برخی از مناطق جهان را نظام ارزش‌ها و باورهای سنتی و فرهنگی آن جوامع بدانند و در صدد آزمون اعتبار تجربی این نظریه در برخی از جوامع سنتی بوده‌اند. بحث درباره مشابههای خرده فرهنگ دهقانی به این معنی نیست که پژوهش درباره تک تک روستاهای ضرورت ندارد، بلکه باید از ترکیب پژوهش‌های مذکور، برای استخراج ویژگی‌های مشترک روستاهای و تعمیم آن‌ها استفاده کرد. خرده فرهنگ، بسیاری از عناصر فرهنگ کلی‌تر را که خود جزئی از آن است، شامل می‌شود. اما در ضمن برخی از جنبه‌های خاص، در فرهنگ کلی‌تر وجود ندارد یا در سایر اعضای آن جامعه خاص دیده نمی‌شود (از کیا: ۱۳۸۵: ۳۶).

نظریه‌پردازان مختلف در تعیین قشربندی اجتماعی در جامعه، بر عوامل مختلف تأکید کرده‌اند. برای مثال مارکس و بر عامل اقتصادی، و رف بر برخورداری متفاوت از قدرت و اقتدار سیاسی، و بر برهه‌های مندی‌های متفاوت از منزلت اجتماعی، بوردیو بر نوع مصرف و سبک زندگی و سکونتگاه‌ها و گیدنر بر آموزش و مهارت‌های اجتماعی، به عنوان عوامل تأثیرگذار بر تعیین قشربندی اجتماعی تأکید کرده‌اند. تحول در مفهوم قشربندی جامعه، بیانگر این واقعیت است که مفهوم مذکور، تحت تأثیر عوامل متعدد، پیچیده و درهم تنیده شکل می‌گیرد. از این رو، در مقاله حاضر، از اصطلاح پایگاه اجتماعی- اقتصادی استفاده می‌شود، با این فرض که شکل روستا چه تأثیری بر خرده فرهنگ‌های دهقانی

گیرندگان برنامه‌های خود را به دقت مد نظر داشته باشند (بحرینیان، ۱۳۷۸: ۱۰۴). وی برای خرده فرهنگ دهقانی ویژگی‌هایی از این قبیل قایل است از جمله: عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی، فقدان نوآوری، تقدیرگرایی، پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات چشم پوشی نکردن از منافع آنی به خاطر منافع آتی، کم اهمیتی به عامل زمان، خانواده‌گرایی، وابستگی به قدرت دولت، محلی‌گرایی و فقدان همدلی (از کیا، ۱۳۸۴: ۱۲۰-۲۱).

مبانی نظری و رویکردها

در کشورهای جهان سوم و در حال توسعه که ایران نیز یکی از آن‌ها است، هرگاه از توسعه و پیشرفت صحبت می‌شود، اصولاً توجه به ویژگی‌ها و عوامل انسانی، پراکندگی جمعیتی و نیز بافت روستایی این قبیل کشورها، اهمیت فراوانی دارد. صاحب‌نظرانی مانند لرنر، لویس، تکس، روزن، فاستر، راجرز، ردفیلد و سایرین، با بیان مفهوم عناصر خرده فرهنگ دهقانی تلاش کرده‌اند که دلایل توسعه نیافتگی برخی از مناطق جهان را نظام ارزش‌ها و باورهای سنتی و فرهنگی آن جوامع بدانند و در صدد آزمون تجربی نظریه مذکور، در برخی از جوامع سنتی بوده‌اند. در پژوهش حاضر، رویکرد نوسازی (نظریه خرده فرهنگ دهقانی راجرز)، با نگاه بومی مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. خرده فرهنگ، بسیاری از عناصر فرهنگ کلی‌تر را که خود جزئی از آن است، شامل می‌شود. اما، برخی از جنبه‌های خاص، در فرهنگ کلی‌تر وجود ندارد یا در سایر اعضا ای آن جامعه خاص دیده نمی‌شود (از کیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۳: ۴۹)، در خرده فرهنگ دهقانی، هنجارها، ارزش‌ها و نگرش‌ها سه عنصر مهم برای درک رفتار گروه محسوب می‌شوند. هنجارها، نظامهای پاداش و مجازات هستند که اجرای اصول و قواعد رفتاری را در هر جامعه پیش‌بینی می‌کنند. به عبارت دیگر، نمادهایی محسوب می‌شوند که مورد توافق جمع هستند (محسنی تبریزی: ۱۳۸۵: ۸۰).

و سرمایه اجتماعی می‌گذارد (از کیا: ۱۳۸۵: ۳۷). در خرده فرهنگ دهقانی، هنجارها، ارزش‌ها و نگرش‌ها سه عنصر اصلی و مهم برای درک رفتار گروه محسوب می‌شوند. هنجارها، نظامهای پاداش و مجازات هستند که اجرای اصول و قواعد رفتاری را در هر جامعه پیش‌بینی می‌کنند. به عبارت دیگر، نمادهایی محسوب می‌شوند که مورد توافق جمع هستند (محسنی تبریزی: ۱۳۸۵: ۸۰).

اصولاً جوامع و فرهنگ‌های مختلف، به لحاظ ویژگی‌های فردی و شخصیتی و زمینه‌های پذیرش برنامه‌های توسعه با یکدیگر تفاوت دارند و در این زمینه، از تنوع و تکثر فراوانی برخوردار هستند، زیرا توسعه در بسیاری از موارد، حتی عادات، رسوم و عقاید مردم را نیز شامل می‌شود (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۵: ۷۳). مسئله اصلی در مقاله حاضر، شناخت عوامل خرده فرهنگ دهقانی در میان دهقانان جامعه مذکور و نیز رابطه بین عوامل یاد شده با پایگاه اقتصادی و اجتماعی آنان در قالب نظریه‌ای ترکیبی بر پایه مکتب نوسازی است. مکتب نوسازی در زمینه توسعه روستاهای نظریه‌های متعددی را با گرایش‌های متفاوت در بر می‌گیرد. یکی از نظریه‌های مهم و محوری در مکتب نوسازی، نظریه خرده فرهنگ دهقانی راجرز می‌باشد. نظریه خرده فرهنگ دهقانی بر ضعف و نقصان خرده فرهنگ‌ها تأکید دارد. در تعریف خرده فرهنگ باید گفت که تفاوت‌ها و ویژگی‌های خاص داخلی هر فرهنگ را خرده فرهنگ می‌نامند (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۱۶). براساس نظریه راجرز، برنامه‌های دگرگونی اجتماعی در روستا اگر بر پایه شناخت ارزش‌ها، وجه نظرها و انگیزه دهقانان استوار نباشد شکست می‌خورد. لذا مجریان برنامه‌های توسعه روستایی باید ویژگی‌های فرهنگی و جمعیتی مخاطبان و

نمادهایی محسوب می‌شوند که مورد توافق جمع هستند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

مسئله خرده فرهنگ تا بحال در ایران از سوی پژوهشگران و اندیشمندان توسعه موردنمود کم توجهی قرار گرفته است. بر این اساس، در این پژوهش موضوع سرمایه اجتماعی، خرده فرهنگ‌ها و اقدامات کارآفرینانه در یک جامعه براساس ملاک نوع بافت روستایی موردن بررسی قرار گرفته است. مفهوم "سرمایه اجتماعی" با سه عنصر اصلی و شاخص معرفی می‌شود. در قالب گرایش‌ها و تمایلات رفتاری به اعتماد و هنجارهای تمایل به کار گروهی و در بعد الگوهای ساختاری به انجمن‌پذیری و مشارکت اشاره می‌کنند (Putnam, 2000؛ Putnam et al., 2002؛ 2000). "سرمایه اجتماعی" به طور کلی از دو واژه "سرمایه" و "اجتماع" تشکیل شده است. این دو کلمه نشان‌دهنده این است که اولاً این مفهوم ماهیتی زاینده داشته و ثانیاً فردی نیست. بنابراین می‌توان گفت: "سرمایه اجتماعی" از مجموعه هنجارها و ارزش‌های موجود در سیستم‌های فکری، علمی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جامعه نشأت می‌گیرد. این هنجارها و ارزش‌ها نیز حاصل تأثیر نظام‌های اجتماعی، اقتصادی، نظام سیاسی و روابط انسانی است که دارای ویژگی‌هایی می‌باشد از قبیل اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی متقابل، گروه‌های اجتماعی، احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده و کار گروهی و تیمی که از عوامل بنیادی آن به شمار می‌روند. سرمایه اجتماعی به عنوان منبع مهمی جهت «کنش جمعی» تلقی می‌شود و این منبع فراتر از آگاهی و توجه یا دانش نسبت به امور عمومی اجتماعی است. یعنی آگاهی که موجب علاقه‌مندی و دل نگرانی است، شامل اعتماد، هنجارها و یا رفتارهای معامله متقابل که در درون

شبکه‌های اجتماعی عمل می‌کنند و عناصر ساختاری شبکه‌ها و مشارکت‌های رسمی و غیررسمی می‌باشد (ناطق‌پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۱۷۱). به نقل از توسلی و موسوی (۱۳۸۴) اندیشه اصلی سرمایه اجتماعی این است که اطرافیان، دارایی بسیار مهمی را تشکیل می‌دهند که یک فرد می‌تواند در شرایط بحرانی، آن‌ها را به کار گیرد، از آن‌ها بهره گیرد و یا برای منافع مادی استفاده نماید. اجتماعاتی که از نعمت مجموعه گوناگونی از شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های مدنی برخوردار هستند، در یک وضعیت محکمتری در مواجهه با فقر، آسیب‌پذیری و حل منازعات قرار دارند و بهتر می‌توانند از فرصت‌های جدید بهره ببرند (Lin, 2001؛ Putnam, 2000).

همان گونه که بیان شد، سرمایه اجتماعی عامل مؤثری در افزایش کارآیی سایر اشکال سرمایه شامل سرمایه انسانی، سرمایه اقتصادی و سرمایه کالبدی است (ذکایی و روشن‌فکر، ۱۳۸۵: ۳۸-۴۵). پایین بودن سرمایه اجتماعی در یک جامعه باعث بالا رفتن هزینه‌های کنترل و نظارت و همچنین مبادلات و ارتباطات می‌شود (Putnam, 1993: 97). در کنار سرمایه اجتماعی، امروزه چالش‌های اشتغال یا موضوع کار و بیکاری نه فقط یکی از مهمترین مسائل اجتماعی روز در کشور به شمار می‌آید، بلکه با توجه به میزان رشد جمعیت در دو دهه گذشته می‌توان آنرا مهمترین چالش اجتماعی چند دهه آینده به حساب آورد (تاج آبادی و مشایخی، ۱۳۸۷: ۹۶). حل این مشکل، سیاست‌گذاران کشورها را با چالش‌های بزرگی رو به رو ساخته است (صالحی و برادران، ۱۳۸۵: ۱۱۵). یکی از این راهبردها که اخیراً توسط جامعه مورد توجه قرار گرفته و توانسته است نقش مؤثری در توسعه روستاهای بدبانی داشته باشد نقش سرمایه اجتماعی می‌باشد، اهمیت سرمایه اجتماعی

کارآفرینی بوده و آموزش عامل انسانی در روند پیشرفت کارآفرینی تأثیر بسزایی داشته و تمایل به کارآفرینی را می‌توان به عنوان پیش درآمد و عامل مؤثر بر رفتار کارآفرینانه و یا تصمیم برای کارآفرین بودن و خلق یک کار جدید قلمداد کرد (صالحی و برادران، ۱۳۸۵: ۱۲۱). براساس نظریه بایگرو (100) : Bygrave, 1994112 عوامل شخصی، روانی و محیطی در کارآفرینی مهم هستند. تصمیم‌گیری یا فقدان تصمیم‌گیری برای ورود به کسب و کار و تعقیب ایده کارآفرینی به عواملی همچون زمینه‌های شغلی، شرایط کودکی، خانواده، دوستان، وضعیت اقتصادی، تجارت قبلی بستگی دارد (احمدپور و مقیمی، ۱۳۹۰: 41). به طور کلی در ادبیات روانشناسی، تمایل کارآفرینانه به عنوان یکی از عوامل زیربنایی رفتار برنامه‌ریزی شده یاد می‌شود. به عبارت دیگر قصد یکی از بهترین عوامل پیشگویی کننده رفتار به شمار می‌رود (Linan et al., 2005: 218).

با توجه به مطالب یاد شده که بیانگر آثار مثبت وجود سرمایه اجتماعی و آثار منفی عدم وجود آن است، با انجام این پژوهش میزان سرمایه اجتماعی، خرده فرهنگ‌های راجرز و اقدامات کارآفرینانه در چهار جامعه روستایی که از نظر شکل و کالبد متفاوت هستند مورد مطالعه قرار گرفت. از آن جا که تاکنون نه در خارج از کشور و نه در ایران ارتباط بین این سازه‌ها مورد بررسی قرار نگرفته است، این پژوهش به ادبیات این موضوع افزوده و دانش تولید شده می‌تواند مفید باشد.

هدف کلی این پژوهش، ارزیابی تأثیر فضای کالبدی روستاهای بر سرمایه اجتماعی، اقدامات کارآفرینانه و خرده فرهنگ‌های راجر با رویکردی مقایسه‌ای است و علت انتخاب شهرستان کنگاور این بود که در این

سبب شده است در همین راستا، تقویت سرمایه‌های اجتماعی یکی از راهکارهای گسترش توسعه پایدار روستایی به شمار می‌رود، به طوری که سرمایه اجتماعی در قالب تشکلهای محلی قادر به کاهش فقر و افزایش رفاه جامعه می‌باشد (به‌گوتلا و همکاران، 2010: 271).

همچنین نوع سکونت و محل زندگی تقویت سرمایه‌های اجتماعی باعث مشارکت و ارتباط فرد با افراد دیگر می‌شود. این امر به نوبه خود، نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی و توسعه روستایی دارد (نوگیرا، 2011: 145)، لیمون و همکاران (2010: 2) که نوع سکونتگاه در روستاهای خرده فرهنگ‌های دهقانی و میزان سرمایه اجتماعی می‌تواند نقش داشته باشد.

ولکات (2000) معتقد است سرمایه اجتماعی سبب مهاجرت و مطرود شدن روستاییان می‌شود و ساختار و بافت روستاهای را از بین می‌برد.

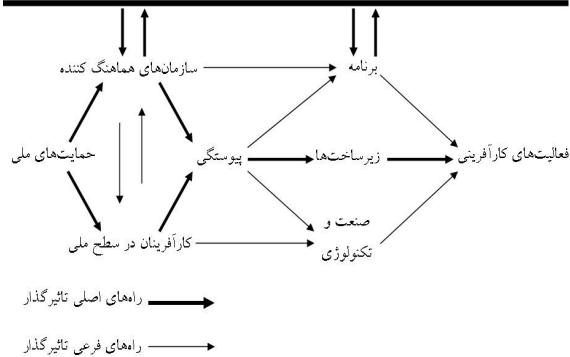
سرمایه اجتماعی درون گروهی		سرمایه اجتماعی بین گروهی
بالا	پایین	بالا
روستاییان فقیر	مطرود شده‌ها	پایین
اعضای موقق برنامه‌های مهاجران روستا به سرمایه‌گذاری در روستا	مهاجران روستا به شهر	بالا

ج ۱. ابعاد سرمایه اجتماعی در سطح جامعه روستایی. منبع: ولکاک و نارایان، 2000: 231

امروزه شرایط بازارکار برای دانش آموختگان دانشگاهی روز به روز دشوارتر می‌شود. کارفرمایان انتظار دارند با استخدام فردی با تحصیلات دانشگاهی به خلاقیت و نوآوری‌های لازم برای حل مسائل و مشکلات کاری دست یابند. آن‌ها به دنبال فردی هستند که قدرت جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل، سازماندهی، نتیجه‌گیری و ارائه بازخورد لازم را داشته باشد. کلیه مهارت‌های ذکر شده، اجزای اصلی تفکر انتقادی به شمار می‌روند. عامل انسانی مهمترین جنبه

شهرستان چهار روستا به شکل جاده‌ای، قلعه‌ای و کوچه‌ای و رودخانه‌ای وجود داشت، بهمین دلیل محدوده تحقیق به شهرستان کنگاور محدود شد.

ساختارهای جامعه محلی (محیط‌های اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی)

ن. ۱. مدل علی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (Allen et al., 2003).

روستای قلعه‌ای: به نوعی از روستاهای می‌گویند که براساس امنیت به صورت قلعه با دیوارهای بلند و محصور و بیشتر در مناطق کوهستانی ساخته می‌شود. روستای جاده‌ای: روستاهای که در امتداد راههای شوسه شکل می‌گیرند و بیشتر حول یک میدان مرکزی نیز متتمرکز می‌شوند.

روستای کوچه‌ای: به سکونتگاه‌هایی که از طریق کوچه‌های متعدد و در هم پیچیده به دلیل نزدیکی و ازدواج‌های درون خانوادگی شکل گرفته‌اند و اکثراً دارای رابطه خونی و فامیلی هستند.

روستای رودخانه‌ای: سکونتگاه‌هایی که در نزدیکی رودخانه بنا می‌شوند و بیشتر از نظر کشاورزی غنی می‌باشند و بیشترین مهاجرت در این روستاهای می‌باشد (برگرفته از وثوقی، 1385 با اصلاح و تعدیل).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی محسوب می‌شود و از نظر هدف از نوع کاربردی است

ت ۱. نقشه شهرستان گودین.

ت ۲. نقشه شهرستان قزوینه.

ت ۳. نقشه شهرستان قارلق.

آلفای کرونباخ برای گویه‌ها و سؤال‌های اشاره شده، محاسبه شد. میزان این ضریب که در اصل، میزان پایابی ابزار را مشخص می‌کند، برای بخش دوم و سوم و چهارم ابزار، به ترتیب ۸۶/۰ ۸۸/۰ و ۸۵/۰ به دست آمد. در کل ۱۶۸ پرسشنامه کامل و بدون نقص تکمیل شد (نرخ پاسخگویی = ۹۱ درصد). پس از تکمیل داده‌ها عملیات کدگذاری، استخراج اطلاعات و انتقال آن‌ها بر روی رایانه صورت پذیرفت. پس از طی فرایند داده‌پردازی، محاسبات آماری (توصیفی و استنباطی) با استفاده از برنامه SPSS نسخه ۲۰ انجام شد.

منطقه مورد مطالعه

شهرستان کنگاور با وسعتی حدود ۸۴۵۰۰ کیلو متر مربع و ۶۸۶۵۰ نفر جمعیت و با ارتفاع ۱۴۶۷ متر از سطح دریا در ۸۵ کیلومتری مرکز استان و شمال شرقی استان کرمانشاه واقع است که دارای یک بخش مرکزی و ۵ دهستان گودین، فش، قزوینه، کرماجان و خزل غربی است. این شهرستان به دلیل ویژگی‌های متعدد از جمله تدین و عرف مذهبی اهالی، واقع بودن در مسیر عتبات عالیات، همچوar بودن با استانهای همدان و لرستان وجود آب کافی و خاک حاصلخیز و نیز جاذبه‌های گردشگری از اهمیت خاصی برخوردار است. این شهرستان دارای آب و هوای معتدل کوهستانی و در اقلیم خشک گرم قرار دارد. شهرستان کنگاور قطب کشاورزی استان بوده و احداث سدهای کبوتر لانه و کرماجان در آینده با تحت پوشش قرار دادن حدود ۱۵ هزار هکتار از اراضی کشاورزی تحول شگرفی از نظر اقتصادی ایجاد خواهد نمود. ارتفاع متوسط این شهرستان از سطح دریا ۱۵۰۰ متر است. کوههایی نیز آنرا احاطه کرده‌اند، به خصوص "امروله" که شکوهی چشمگیر و ستیغی پربرف دارد.

ت ۴. نقشه شهرستان دهر.

یافته‌ها

نتایج توزیع فراوانی جامعه مورد مطالعه گویای آن است که بیشتر روستاییان در محدود سنی 36 تا 45 سال قرار دارند که گویای میانسالی جامعه مورد مطالعه است. میانگین سن روستاییان 39 سال می‌باشد که بیشتر روستاییان شرکت کننده دارای سن 34 سال هستند. کمترین سن روستاییان 25 سال است و بیشترین آنان 68 سال سن دارد. همچنین تنها 23 درصد جامعه مورد مطالعه سوادی در حد لیسانس و بالاتر دارند. 52 درصد زنان سوادی در حد خواندن و نوشتمن دارند و یا بی‌سواد هستند (جدول شماره 2).

جدول شماره 3 وضعیت موجود مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. این مؤلفه‌ها شامل احساس امنیت و اعتماد، مشارکت در اجتماعات محلی، عملگرایی در بافت اجتماعی، پیوندهای همسایگی، دوستی و روابط خانوادگی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، پیوندهای کاری و بها دادن به زندگی است. از بین مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی، میزان پیوندهای کاری و دوستی و روابط خانوادگی بیش از سایر مقوله‌ها در بین روستاییان مورد مطالعه وجود دارد. در این بین کمترین اولویت‌ها به

مشارکت در اجتماع محلی و ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها اختصاص یافته است.

از بین مؤلفه‌های مختلف خرده فرهنگ‌های راجرز، میزان تقدیرگرایی و پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات بیش از سایر مقوله‌ها در بین روستاییان مورد مطالعه وجود دارد. در این بین کمترین اولویت‌ها به فقدان همدلی و عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی اختصاص یافته است (جدول شماره 4).

ردیف	نام متغیر	جنسيت	مرد	فراوانی	درصد
1	زن			56	33/33
2	بی‌سواد	سواد		41	24/40
	خواندن و نوشتن			48	28/57
	دیپلم			14	8/33
	فوق دیپلم			25	14/88
	لیسانس و بالاتر			40	23/8
	10-15 سال			31	17/83
	16-20 سال			35	20/54
	بالاتر از 20 سال			50	29/72
	کمتر از 25 سال			22	13/09
	35 تا 26			15	8/92
	45 تا 36			78	46/42
3	بالاتر از 45	سن		53	31.54

ج 2. ویژگی‌های دموگرافی روستاییان مورد مطالعه.
منبع: یافته‌های پژوهش.

مؤلفه	اولویت	میانگین (از 4)	انحراف معیار
پیوندهای کاری	1	3/38	1/04
دوستی و روابط خانوادگی	2	3/23	0/96
پیوندهای همسایگی	3	2/93	0/97
احساس امنیت و اعتماد	4	2/81	1/06
عملگرایی در بافت اجتماعی	5	2/79	1/03
بها دادن به زندگی	6	2/74	1/08
مشارکت در اجتماعات محلی	7	2/71	1/41
ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها	8	2/7	1/06

ج 3. وضعیت موجود مؤلفه‌های شکل‌دهنده سرمایه اجتماعی در کل روستاهای مورد مطالعه.

تفاوت دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد با هم اختلاف دارد نسبت به مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با استفاده از آزمون کروسکال‌والیس بررسی شد. نتایج نشان داد که از بین متغیرهای مدل، از نظر سه متغیر پیوندهای کاری، پیوندهای همسایگی، عملگرایی در بافت اجتماعی روستاهای اختلاف معناداری بین دیدگاه روستاییان در چهار روستای متفاوت از نظر کالبد وجود دارد. اما در سایر موارد اختلاف معناداری بین دیدگاه روستاییان یافت نشد. یافته‌های جدول شماره ۶ گویای آن است که روزتاییان که در روستاهای جاده‌ای زندگی می‌کنند از پیوند کاری قوی‌تری بین آن‌ها وجود دارد در حالی که بین روزتاییان در روستاهای کوچه‌ای پیوندهای همسایگی بیشتری وجود دارد. در حالی که عملگرایی در بین روزتاییان قلعه‌ای بیشتر است. اما بها دادن به زندگی در بین اهالی روستاهای جاده‌ای بیشتر است.

تفاوت دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد باهم تفاوت دارد نسبت به مؤلفه‌های خرده فرهنگ‌های راجرز با استفاده از آزمون کروسکال‌والیس آزموده شد. نتایج نشان داد که نسبت به متغیرهای تقدیرگرایی، پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات، کم اهمیتی به عامل زمان، خانواده‌گرایی محلی‌گرایی و فقدان همدى روستاییان اختلاف معناداری بین دیدگاه روزتاییان در چهار روستا متفاوت از نظر کالبد وجود دارد. اما در سایر موارد اختلاف معناداری بین دیدگاه روزتاییان مشاهده نشد. یافته‌های جدول شماره ۷ گویای آن است که روزتاییانی که در روستاهای قلعه‌ای زندگی می‌کنند تقدیرگرایی، کم اهمیتی به عامل زمان و خانواده‌گرایی قوی‌تری بین آنان وجود دارد. در حالی که بین روزتاییان در روستاهای کوچه‌ای فقدان نوآوری و محلی‌گرایی بیشتری وجود دارد. این در حالی است که فقدان همدى در بین روزتاییان جاده‌ای بیشتر است.

مؤلفه	اولویت	میانگین (از 4)	انحراف معیار
تقدیرگرایی	1	3/28	1/04
پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات	2	3/03	0/96
فقدان نوآوری	3	2/83	0/97
چشم پوشی نکردن از منافع آنی به خاطر منافع آتی	4	2/81	1/06
کم اهمیتی به عامل زمان	5	2/8	1/03
خانواده‌گرایی	6	2/74	1/08
وابستگی به قدرت دولت	7	2/71	1/41
محلی‌گرایی	8	2/74	1/08
فقدان همدى	9	2/71	1/41
عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی	10	2/7	1/06

ج ۴. وضعیت موجود خرده فرهنگ‌های راجرز در جامعه مورد مطالعه.

جدول شماره ۵ نیز وضعیت موجود مؤلفه‌های مختلف قصد کارآفرینانه را نشان می‌دهد. از بین مؤلفه‌های مختلف قصد کار آفرینانه، میزان قصد کار آفرینی و درک امکان‌پذیری بیش از سایر مقوله‌ها در بین روزتاییان مورد مطالعه وجود دارد. در این بین کمترین اولویت‌ها به هنجارهای اجتماعی درک شده و دانش کارآفرینی اختصاص یافته است.

مؤلفه	اولویت	میانگین (از 4)	انحراف معیار
قصد کارآفرینی	1	3/78	0/98
درک امکان‌پذیری	2	3/65	0/96
نگرش‌های فردی	3	3/21	0/97
هنجارهای اجتماعی درک شده	4	2/75	1/16
دانش کارآفرینی	5	2/68	1/13

ج ۵. وضعیت موجود مؤلفه‌های قصد کارآفرینانه.

تفاوت دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد باهم تفاوت دارد نسبت به مؤلفه‌های قصد کارآفرینانه با استفاده از آزمون کروسکالوالیس بررسی شد. نتایج نشان داد که نسبت به متغیرهای قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی بین روستاهای مختلف اختلاف معناداری بین دیدگاه وجود دارد، ولی در سایر

موارد اختلاف معناداری بین دیدگاه دیده نشد.
جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که روستاییان که در روستاهای جاده‌ای زندگی می‌کنند قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی قوی‌تری بین آن‌ها وجود دارد، در حالی که بین دیگر روستاییان مؤلفه‌های مورد سنجش تفاوت معناداری وجود ندارد.

معناداری	U	روستاهای مورد مطالعه (میانگین رتبه)				شاخص مورد مقایسه
		رودخانه‌ای	جاده‌ای	قلعه‌ای	کوه‌ای	
*0/011	7/25	39/6	87/23	62/46	54/40	پیوندهای کاری
0/125	3/58	78/59	48/36	60/7	55	دوسنی و روابط خانوادگی
**0/009	4/368	62/27	50/58	61/23	81/10	پیوندهای همسایگی
0/514	1/235	62/2	52/28	54/3	55/7	احساس امنیت و اعتماد
*0/019	2/214	63/28	51/74	78/52	52/45	عملگرایی در بافت اجتماعی
*0/023	3/214	50/54	81/21	57/54	51/25	بهای دادن به زندگی
0/254	0/214	42/26	57/58	53/38	57/5	مشارکت در اجتماعات محلی
0/123	0/951	51/2	38/57	46/8	47/8	ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها

ج ۶. مقایسه دیدگاه روستایی نسبت به سازه‌های سرمایه اجتماعی بر حسب نوع روستا.

* معناداری در سطح ۰/۰۵ ** معناداری در سطح ۰/۰۱

معناداری	U	روستاهای مورد مطالعه (میانگین رتبه)				شاخص مورد مقایسه
		رودخانه‌ای	جاده‌ای	قلعه‌ای	کوه‌ای	
**0/001	6/251	55/47	46/28	71/25	51/41	تقدیرگرایی
**0/005	3/518	58/59	43/26	76/41	52/14	پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات
0/109	0/145	62/27	50/58	61/23	81/10	فقدان نورآوری
0/214	1/135	61/01	52/36	49/21	55/4	چشم‌پوشی نکردن از منافع آنی به خاطر منافع آنی
*0/019	2/214	63/28	51/74	78/52	52/45	کم اهمیتی به عامل زمان
*0/013	3/514	54/15	49/25	75/56	51/21	خانواده‌گرایی
0/244	0/224	52/26	56/58	54/38	53/5	وابستگی به قدرت دولت
*0/023	2/951	53/2	48/57	56/8	80/21	محلی‌گرایی
**0/004	0/214	48/25	78/45	55/35	50/21	فقدان همدی
0/123	1/012	58/45	53/28	54/12	52/01	عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی

ج ۷. مقایسه دیدگاه روستایی نسبت به سازه‌های سرمایه اجتماعی بر حسب نوع روستا.

* معناداری در سطح ۰/۰۵ ** معناداری در سطح ۰/۰۱

معناداری	U	روستاهای مورد مطالعه (میانگین رتبه)				شاخص مورد مقایسه
		رودخانه‌ای	جاده‌ای	قلعه‌ای	کوه‌ای	
*0/011	7/25	39/6	87/23	62/46	54/40	قصد کارآفرینی
0/125	3/58	58/59	48/36	60/7	55	درک امکان پذیری
**0/009	4/368	52/27	50/58	61/23	81/10	نگرش‌های فردی
0/514	1/235	62/2	52/28	54/3	55/7	هنچارهای اجتماعی درک شده
**0/009	2/214	63/28	78/52	50/45	52/45	دانش کارآفرینی

ج ۸. مقایسه دیدگاه روستایی نسبت به قصد کارآفرینانه بر حسب نوع روستا.

* معناداری در سطح ۰/۰۵ ** معناداری در سطح ۰/۰۱

مدل رگرسیونی

در تحلیل مدل رگرسیونی توام طبق جدول شماره 9 مشخص شد که اثر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر اقدامات کارآفرینانه اثرات مثبت و معناداری هستند به طوری که مؤلفه‌های پیوندهای کاری، دوستی و روابط

خانوادگی، پیوندهای همسایگی، عملگرایی در بافت اجتماعی، بها دادن به زندگی و ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها رابطه مثبتی با اقدامات کارآفرینانه روستاییان دارد و می‌تواند در افزایش اقدامات کارآفرینانه تأثیر داشته باشد.

متغیر	مقدار	B	مقدار بتا	t	معناداری
(مقدار ثابت)	3/342			7/145	0/000**
پیوندهای کاری	1/285		0/498	8/623	0/001 **
دوستی و روابط خانوادگی	0/385		0/328	6/134	0/009 **
پیوند های همسایگی	0/324		0/295	4/842	0/012 *
احساس امنیت و اعتماد	0/252		0/115	1/429	0/103
عملگرایی در بافت اجتماعی	0/223		0/165	4/264	0/007**
بها دادن به زندگی	0/246		0/153	4/256	0/017 *
مشارکت در اجتماع محلی	0/118		0/179	2/967	0/113
ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها	0/344		0/253	2/123	0/025 *

ج 9. مقایسه دیدگاه روستایی نسبت به قصد کارآفرینانه بر حسب نوع روستا.

* معناداری در سطح 0/05 ** معناداری در سطح 0/01

نتیجه

متغیرهای قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی بین روستاهای مختلف اختلاف معناداری با هم دارد، به این صورت که روستاییانی که در روستاهای جاده‌ای زندگی می‌کنند قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی قوی‌تری بین آنها وجود دارد، در حالی که بین دیگر روستاییان مؤلفه‌های مورد سنجش تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین تحلیل مدل رگرسیونی توام مشخص نمود که اثر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر اقدامات کارآفرینانه اثرات مثبت و معناداری است به‌طوری که مؤلفه‌های پیوندهای کاری، دوستی و روابط خانوادگی، پیوندهای همسایگی، عملگرایی در بافت اجتماعی، بها دادن به زندگی و ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، رابطه مثبتی با اقدامات کارآفرینانه روستاییان دارد و می‌تواند در افزایش اقدامات کارآفرینانه تأثیر داشته باشد. بنابراین

در طی دهه‌های اخیر که دانشمندان رشته‌های مختلف جامعه شناسی، به‌ویژه در حوزه توسعه اقتصادی، در جستجوی دلایل تفاوت میزان رشد و توسعه اقتصادی کشورهای مختلف بودند، نظریه‌های متنوع و گسترده‌ای را بیان کردند. جوامع و فرهنگ‌های مختلف، به‌لحاظ ویژگی‌های فردی و شخصیتی و زمینه‌های پذیرش برنامه‌های توسعه با یکدیگر تفاوت دارند و در این زمینه، از تنوع و تکثر فراوانی برخوردار هستند. توسعه در بسیاری از موارد حتی عادات، رسوم و عقاید مردم را نیز شامل می‌شود (الوانی و شیروانی، 1385).

دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد با هم تفاوت دارد نسبت به مؤلفه‌های قصد کارآفرینانه با استفاده از آزمون کروسکالوالیس سنجیده شد. نتایج نشان داد که دیدگاه روستاییان نسبت به

پیشنهاد می شود جهت بهبود قصد و دانش کارآفرینی بین روستاییان توجه ویژه ای به مؤلفه های سرمایه اجتماعی و بافت روستا شود و سعی در کم رنگ کردن تأثیر بافت روستا با بهبود مؤلفه های سرمایه اجتماعی گردد. ایران، جامعه ای چند ملیتی و چند فرهنگی است که گروه های مختلف، با گرایش های متفاوت مذهبی و سنت های قومی، ساکنان آن را تشکیل می دهند. جوامع چند فرهنگی، متشکل از خرده فرهنگ های متفاوت هستند و اگر زمینه ای برای تلفیق و مشارکت آن ها در ساختاری قانونمند فراهم نگردد، تحقق توسعه متوازن اجتماعی میسر نیست. با توجه به اهمیت این موضوع، توجه به خرده فرهنگ ها به عنوان یکی از پیش فرض های مهم در توسعه اجتماعی جوامع چندملیتی، موجب توجه بسیاری از جامعه شناسان و پژوهشگران علوم اجتماعی شده است. به دلیل تأثیری که پدیده مذکور در تسريع توسعه دارد، چشم اندازه های متفاوت، راهکارهای گوناگون و گزینه های متمایز، مورد بررسی قرار گرفته اند. در مقاله حاضر رابطه بین عناصر خرده فرهنگ دهقانی و پایگاه (قشر بنده) اقتصادی اجتماعی روستاییان، مورد بررسی قرار گرفته است. در تحلیل مدل رگرسیونی توان طبق جدول شماره ۹ مشخص شد که اثر مؤلفه های سرمایه اجتماعی بر اقدامات کارآفرینانه اثرات مثبت و معناداری است به طوری که مؤلفه های پیوندهای کاری، دوستی و روابط خانوادگی، پیوندهای همسایگی عملگرایی در بافت اجتماعی، بها دادن به زندگی و ظرفیت پذیرش تفاوت ها رابطه مثبتی با اقدامات کارآفرینانه روستاییان دارد و می تواند در افزایش اقدامات کارآفرینانه تأثیر داشته باشد که با نتایج تحقیقات (Benson, H., 373:1998) و (Batjargal, B. 2003:538) هم سو می باشد. تفاوت دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد

باهم تفاوت دارد نسبت به مؤلفه های قصد کارآفرینانه با استفاده از آزمون کروسکال والیس آزموده شد. نتایج نشان داد که نسبت به متغیرهای قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی بین روستاهای مختلف اختلاف معناداری وجود دارد، ولی در سایر موارد اختلاف معناداری دیده نشد. جدول شماره ۸ نشان می دهد روستاییانی که در روستاهای جاده ای زندگی می کنند قصد کارآفرینی و دانش کارآفرینی قوی تری بین آن ها وجود دارد، در حالی که بین دیگر روستاییان مؤلفه های مورد سنجش تفاوت معناداری وجود ندارد در مقابل تفاوت دیدگاه روستاییان در روستاهای مختلف که از نظر کالبد باهم تفاوت دارد نسبت به مؤلفه های خرده فرهنگ های را جرز با استفاده از آزمون کروسکال والیس بررسی شد. نتایج نشان داد که نسبت به متغیرهای تقدیر گرایی، پایین بودن سطح آرزوها و تمایلات، کم اهمیتی به عامل زمان، خانواده گرایی محلی گرایی و فقدان همدلی روستاییان اختلاف معناداری بین دیدگاه روستاییان در چهار روستا متفاوت از نظر کالبد وجود دارد. اما در سایر موارد اختلاف معناداری بین دیدگاه روستاییان مشاهده نشد. یافته های جدول شماره ۶ گویای آن است که روستاییانی که در روستاهای قلعه ای زندگی می کنند تقدیر گرایی، کم اهمیتی به عامل زمان و خانواده گرایی قوی تری بین آنها وجود دارد در حالی که بین روستاییان در روستاهای کوچه ای فقدان نوآوری و محلی گرایی بیشتری وجود دارد. این در حالی است که فقدان همدلی در بین روستاییان جاده ای بیشتر است. با توجه به تعریف انواع روستاهای و حالت های مختلف آن می توان نتیجه گرفت که روستاهای قلعه ای به دلیل بهم فشرده بودن و مهم بودن امنیت، عامل زمان و خانواده گرایی از اهمیت بیشتری برخوردار باشد در حالی که در بین روستاهای کوچه ای فقدان

- الونی، س، م؛ شیروانی، ع. (1385)، سرمایه اجتماعی، چاپ اول، نشر مانی، تهران.
- بحرینیان، ح. (1378)، گزارش نخستین همایش ملی صنایع روستایی، ماهنامه جهاد، سال نوزدهم، شماره‌های 222 و 223، تهران.
- پاپلی یزدی، م. ح؛ ابراهیمی، م. الف. (1381)، نظریه‌های توسعه روستایی، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران.
- تاج آبادی، ر؛ مشایخی، ک. (1387). اهمیت و کاربرد آموزش‌های علمی - کاربردی در کارآفرینی و اشتغال، مجموع مقالات اولین همایش توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی.
- توسلی، غ، موسوی، م. (1384)، مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره 26، صفحه 32-1.
- دلفروز، محمد تقی (ترجمه). (1380). دموکراسی و سنت‌های مدنی . پاتنام، ر. انتشارات وزارت کشور، تهران.
- ذکایی، م. س، روشن‌فکر، پ. (1385)، رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات شهری. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره 32، صفحه 38-45.
- صالحی، س، برادران، م. (1385)، راهکارهای بکارگیری کارآفرینی در آموزش کشاورزی، فصلنامه جهاد، شماره 274، صفحه 110-124.
- صدیق بنای، ه. (1387)، رسانه‌های جمعی و سرمایه اجتماعی. مجله آفتاب، صفحه 91-100.
- Allen, J.C., Korschning, P. F., & Vogt, R. (2003). Examination of Community Action Field Theory Model for Locality Based Entrepreneurship, Presented at the Annual Rural Sociological Society Meeting, Montreal, Canada.
- Bygrave, W.D.(1994). The Portable MBA in Entrepreneurship, John Wiley, New York, NY.
- Lenin J. (2009). Measuring Social Capital Instrument ,Communication, 32-38.
- Linan, M., Floten, O., Koesling, G., Valle, P.S. & M. Ebbesvik.(2005). Comparing risk perception and inorganic and conventional dairy farming: empirical results from Norway. UK: Sage.
- Lin, N. (2001). Building a Network Theory of social capital. connections, VOL 22, NO1, PP 28-51.

نوآوری و محلی‌گرایی بیشتری وجود دارد. این در حالی است که فقدان همدلی در بین روستاییان جاده‌ای بیشتر است. اینکه محل سکونت بر منش و رفتار اجتماعی و فردی افراد تأثیرگذار است امری است اثبات شده اما با انجام این تحقیق و یافتن نقاط قوت و ضعف ساکنین هر روستا در کارآفرینی و سرمایه اجتماعی می‌توان شرایطی را فراهم کرد که اهالی همه روستاهای با هر کالبدی به سمت بهبود مؤلفه‌های کارآفرینانه در خود باشند. به بیان دیگر شرایط را طوری مهیا کنیم که ویژگی‌های مثبت در تمام شرایط با همکاری اهالی روستا تقویت گردد.

همچنین سعی شود با تقویت همدلی و پیوندهای کاری و همسایگی در روستاهای به آبادانی بیشتر دست یافته و کاهش مهاجرت به شهر را شاهد باشیم. در نهایت از آنجا که این موضوع جدید است و اهمیت فراوانی دارد لذا توصیه می‌گردد مطالعات روانشناختی بیشتری در این زمینه با توجه به تنوع روستاهای و فرهنگ‌های روستایی موجود انجام گیرد.

پی‌نوشت

1. Oniks & Bollen
2. Lenin

فهرست منابع

- احمد پور، م؛ مقیمی، م. (1390)، مبانی کارآفرینی، چاپ بازدهم، انتشارات فراندیش، تهران.
- ازکیا، م. (1384)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی، چاپ چهارم، انتشارات اطلاعات، تهران.
- ازکیا، م؛ فیروز آبادی، س. الف. (1383)، سرمایه اجتماعی و نقش آن در تشکلهای تولیدی: مطالعه موردی حوزه آبریز کرخه، مجله جامعه‌شناسی ایران، جلد 5، شماره 4، صفحه 45-54.

- Offe, C., Fuchs, S.(2002). A decline of Social Capital? The German Case. Published in Putnam Democracy in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society, New York: Oxford University Press.
- Onyx, J.; Bullen, P.(2000). Measuring Social Capital in Five Communities. *Journal of Applied Behavioral Science*, VOL36, PP 23-28.
- Putnam, R.(2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- Putnam, R.(1993). Social capital Measurement and consequences. USA: USDA.
- Bhagavatula, S., Elfring, T., Tilburg, A. V., Gerhard G. V. B., (2010), "How social and humanCapital influence opportunity recognition and resource mobilization in India's Handloom Industry", *Journal of Business Venturing*, 25 (3): 245-260.
- Batjargal, B. (2003). Social capital and entrepreneurial performance in Russia: A longitudinal study.
- Organization Studies, 24, 535-556.
- Benson, H., (1998). What determines success? Examining the human, financial, and social capital of Jamaican micro entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 13, 371-394.
- Woolcock, M. (1998), Social Capital and Economic DevelopmentToward a Theoretical Synthesis and Policy Framework, *Theory and Society*, No 27.
- limón, j.a.g., toscano, e.v., fernández, f.e.g., (2012), "Farmers' contribution to agricultural social capital: evidence from southern Spain, documentos de trabajo/working paper series.
- Nogueira, H., (2009), "Healthy communities: The challenge of social capital in the Lisbon Metropolitan Area", *Health & Place*, 15: 133– 139, Available at:www.elsevier.com/locate/healthplace.
- Brunie, A., (2009), "Meaningful distinctions within a concept: Relational, collective, and generalized social capital", *Social Science Research*, 38 (2): 251-265.